

ються добровільні об'єднання громадян і т. ін. Що стосується консенсусу, то цей принцип також є універсальним при прийнятті будь-яких рішень і, звичайно ж, якщо йдеться про державний рівень, то роль цього принципу, а також принципу справедливості безмірно зростає. Бажаним було б укладення так званого адміністративного договору. Такого роду договори могли б закріплювати консенсусний розподіл прав і відповідальності між регіональним рівнем і Центром, між однорівневими системами. Тобто, делегування, передача функцій, повноважень могла б здійснюватися не в звичному директивному порядку, а на добровільній основі і відповідно закріплюватися вже не в директивах, а в документах диспозитивного плану — адміністративних угодах. При цьому якщо йдеться про збільшення централізації (передачі компетенції Центру), то тут могла б використовуватися *доктрина примату прав меншої спільності* (на зразок примату прав покупця, як у договорі купівлі-продажу). При виникненні спорів, що впливають з адміністративних договорів, могла б використовуватися адміністративна юстиція — адміністративні суди.

Християнське вчення, як уже говорилося, також виходить з безумовної цінності людини, визнаючи як незаперечне її гідність. Ця гідність стримана, тактовна і шаноблива. І вона ніколи не була теоретичною конструкцією, навпаки, втілювалася в життя людей, що є живим прикладом усім, будучи, як впливає із змісту Біблії (вона називає так дійсно віруючих), «сіллю Землі». А сіль, як відомо, зберігає і *робить усе придатним для використання*, запобігає псуванню необхідних усім продуктів, будучи джерелом благословення для всього людства. Будемо гідними свого призначення!

Надійшла до редколегії 25.01.02

Г. Клімова, професор НЮА України

Юридичний конфлікт: причини і сутність

Конфлікти, що виникають у процесі взаємодії, спілкування індивідів між собою, існують у всіх сферах соціального жит-

тя. Вони мають місце і в юридичній практиці. Для того щоб зрозуміти природу юридичних конфліктів, їх причини, сутність та пошук шляхів їх попередження і конструктивного вирішення, необхідно розглянути питання про сутність соціального конфлікту в цілому.

Ця проблема хвилювала багатьох мислителів, починаючи з давніх часів. Сучасні теорії конфлікту були розроблені німецькими, австрійськими і американськими вченими наприкінці XIX — на початку XX ст.: Г. Зиммелем, Л. Гумпловичем, К. Марксом, Д. Смоллом, У. Самнером та ін. Найбільш відомим з них є Г. Зиммель, автор функціональної теорії конфлікту. В середині 60-х років XX ст. німецький вчений Р. Дарендорф виступив з теорією соціального конфлікту, що одержала згодом назву «конфліктна модель суспільства». Конфлікт як норма соціальних відносин розглядався в роботах Л. Козера, К. Болдинга, Дж. Бернард та ін. Їх головна ідея полягала в тому, що кардинальні проблеми суспільного порядку і забезпечення сталості соціальної системи не виключають, а навпаки, допускають визнання соціальних позитивних конфліктів. Так, до позитивних конфліктів Л. Козер відносить: розрядку напруження між антагоністами і відновлення їх взаємовідносин; стимулювання і збудження соціальних змін; створення і конструювання соціального об'єднання і т. ін.

Аналогічно викладає теорію соціального конфлікту і Р. Дарендорф. Основні його ідеї полягають у такому: кожне суспільство завжди перебуває у стані змін; у кожному суспільстві завжди існують елементи незгоди, які призводять до загальних конфліктів; кожен елемент суспільства може сприяти його інтеграції і зміні; будь-яке суспільство базується на насильстві одних членів суспільства (або групи) іншими, які завжди боротимуться проти свого пригнобленого становища.

В сучасній науковій і публіцистичній літературі конфлікт тлумачиться неоднозначно. Існує безліч визначень цього терміна. Незважаючи на розбіжність підходів до визначення конфлікту, в них можна виокремити єдині сутнісні властивості: наявність суперечностей між інтересами, цінностями, цілями, мотивами, ролями суб'єктів; протидію, протиборотство суб'єктів конфлікту, прагнення заподіяти шкоду опоненту; негативні емоції та почуття стосовно один до одного як фонові характеристики конфліктної взаємодії.

Найчастіше конфлікт розглядається через суперечність як більш загальне поняття, насамперед через соціальну суперечність.

Разом з тим суперечність і конфлікт — далеко не одне й те ж саме. Не будь-яка суперечність інтересів і цілей приводить до їх конфлікту між собою. Не завжди розвиток суперечності перетворюється на конфлікт. Для виникнення конфлікту необхідно, щоб індивіди, які суперничають за що-небудь, або їх соціальні групи, по-перше, усвідомили протилежність своїх інтересів і цілей; по-друге, почали активно протидіяти супернику. Тільки та суперечність, що реалізується в активній протидії один одному двох чи більше особистостей, груп, партій, країн і т. под., стає першоосновою і джерелом соціального конфлікту.

В основі виникнення конфлікту як специфічного соціального феномена лежать об'єктивно існуючі суперечності між окремими індивідами, їх групами, державами і т. ін. Можна виділити два основні види таких суперечностей. Перший з них — суперечності об'єктивного розходження інтересів, цілей, позицій соціальних спільнот (родина, організація, територіальна структура, суспільний рух, соціокультурна група та ін.) чи окремих особистостей. Другий вид містить у собі суперечності, викликані реальною політичною, економічною та іншими формами діяльності владних структур. Ці види суперечностей створюють об'єктивно-реальну основу конфліктів у суспільстві. Якщо перший з них приводить до об'єктно-суб'єктних суперечностей у соціальному статусі тих чи інших груп населення, окремих родин та індивідів, то другий породжує реально-суб'єктні суперечності у ставленні цих груп чи індивідів до проведеної політики, економічних, юридичних та інших видів дій органів влади.

Однак, створюючи об'єктно-реальну основу для виникнення конфліктів, соціальні суперечності зовсім не збігаються з конфліктами, не вичерпують їх змісту, а тим більше форм прояву. Якщо суперечність існує об'єктивно і може не усвідомлюватися втягненими в неї суб'єктами, то сутність конфлікту в тому і полягає, що він усвідомлюється суб'єктом, утягненим у ті чи інші конфліктні дії. Тому конфлікт виступає у своєму реальному функціонуванні в суспільстві як усвідомлене розходження, суперечність суб'єктних сторін конфліктної взаємодії, що суперничають. Але якщо конфлікт усвідомлений, то він матеріалізується у вигляді певної спрямованості практичних дій тих чи інших суб'єктів соціальної взаємодії.

Об'єктом конфлікту може стати практично будь-який предмет, процес чи явище навколишньої природної і соціальної дійсності (водні ресурси чи земельні угіддя, власність на підприємство, банк, чи владу, престиж, авторитет чи культурні цінності і т. ін.). Суб'єктами ж конфлікту завжди є люди — як окремі індивіди, так і різні їх співтовариства (родина, колектив, нація тощо), котрі мають різні інтереси і цілі. Саме ж розуміння конфлікту як об'єктно-суб'єктного відношення впливає з того, що він являє собою продовження, відображення і втілення в поведінці людей цілком об'єктивних суперечностей, що не залежать від волі конфліктуючих сторін. Такі суперечності у своїй сукупності і складають те, що є об'єктом конфлікту.

Отже, соціальний конфлікт — це «крайній випадок загострення соціальних суперечностей, що визначається в зіткненні різних соціальних спільнот — класів, націй, держав, соціальних груп, соціальних інститутів і т. ін., обумовленому протилежністю чи істотною різницею в їх інтересах, цілях, тенденціях розвитку. Конфлікт соціальний полягає та вирішується в конкретній соціальній ситуації у зв'язку з виникненням соціальної проблеми, що потребує вирішення. Він має цілком визначені причини, своїх соціальних носіїв (класи, нації, соціальні групи і т. ін.), володіє певними функціями, тривалістю та рівнем гостроти»¹.

Вищою, найбільш цивілізованою формою соціального конфлікту є юридичний конфлікт. Він протікає в рамках певної процедури; його логічною основою є досить жорстка аргументація; вирішення юридичного конфлікту, як правило, формалізоване і санкціоноване волею держави. Юридичні рамки і наслідки міждержавних конфліктів визначаються нормами і принципами міжнародного права.

Юридичний конфлікт — це різновид соціального конфлікту, для якого завжди необхідні дві сторони, які, стикаючись, взаємодіють. У разі такої взаємодії дії сторін спрямовані на досягнення взаємовиключних цілей і зіштовхуються.

Юридична конфліктологія вивчає причини, форми, динаміку юридичних конфліктів, у яких беруть участь носії правових відносин — юридичні особи і громадяни, а також розробляє правові методи регулювання конфліктів, включаючи судові процедури та інші засоби, передбачені правом.

¹ Социологический словарь. — Минск, 1991. — С. 80.

З точки зору мотивації розрізняють два види юридичних конфліктів: конфлікт інтересів та когнітивний конфлікт.

У конфлікті інтересів зіштовхуються інтереси, цілі, мотиви поведінки людей. Наприклад, спори про майно — це не тільки родинні чи фінансові відносини, а й відносини правові, пов'язані з розумінням закону і тлумаченням тексту заповіту.

В конфлікті інтересів правовий елемент може бути визначений з різним рівнем інтенсивності. Трапляються випадки, коли правовий елемент визначено дуже слабо і переважають інші спонукальні мотиви. Наприклад, мотивація меж особистісного конфлікту, що виникає на підставі ревнощів: в основному тут переважають емоції, моральні, а іноді й релігійні норми. Друге значення юридичний елемент має в майнових спорах, у кожному спорі про право власності, коли опоненти, посиляючись на закон, відстоюють свої дійсні чи вигадані права.

В когнітивному конфлікті правовий аспект трапляється рідко, оскільки такий конфлікт — це спір про знання, і правові категорії тут зустрічаються рідко.

Юридичний конфлікт — це суперечність не між правовими нормами, актами та інститутами, а між людьми у зв'язку із застосуванням, порушенням чи тлумаченням правових норм. До юридичних конфліктів можуть належати: конфлікт, породжений суперечностями між двома чи декількома нормативними актами. При цьому конфлікт відбувається не між текстами актів, а між людьми: групами депутатів, які голосували «за» і «проти», між авторами законопроектів та їх супротивниками і т. ін.; конфлікт, породжений суперечностями між нормою права і правозастосовною практикою. Наприклад, не виконується конституційна вимога інформувати населення про всі правові акти. Спостерігається багато порушень житлових, трудових, пенсійних прав. Усі ці порушення викликають конфлікти між громадянами і посадовими особами різних установ, що призводить до соціального напруження в суспільстві; конфлікт, породжений суперечностями між двома чи декількома правозастосовними актами. Типовий приклад — протилежні рішення різних державних органів у одній справі, що породжують конфлікт між сторонами; конфлікт може мати місце і в зв'язку з одним нормативно-правовим актом. Його підставою слугує розходження в праворозумінні. Сторони тлумачать кожна по-своєму одну й

ту ж саму норму закону, правозастосовне рішення чи теоретичну конструкцію.

Учасниками юридичного конфлікту є фізичні або юридичні особи, тому суб'єкти конфлікту можуть стати й суб'єктами правовідносин. Це надає певного характеру їх поведінці в конфлікті. Кожний учасник конфлікту має зіставляти свою поведінку з нормами права, що існують. Суб'єкт конфлікту цілком може стати згодом учасником адміністративного, цивільного чи кримінального процесу як позивач, відповідач, потерпілий, обвинувачуваний або свідок.

Об'єкт і предмет юридичного конфлікту нерідко пов'язані з правовими категоріями. Конфлікт набуває правового аспекту, якщо об'єкт конфлікту зачіпає статус особи, її інтереси або соціальні цінності, які можуть бути врегульовані правом. Наприклад, у трудовому спорі про звільнення мають місце трудові правовідносини і тому всі основні розбіжності суб'єктів вирішуються юридичним шляхом. Предмет як матеріальна річ більшою мірою також має правову характеристику, наприклад, річ, що належить комусь на праві власності.

Багато елементів різних конфліктів прямо стосуються правових інститутів і норм, тому юридичним конфліктом слід називати такий конфлікт, в якому спір безпосередньо пов'язаний з правовими відносинами сторін, їх юридично значущими діями або станами, а відтак, суб'єкти, мотивація їх поведінки, об'єкт конфлікту мають правові ознаки. Наприклад, це всі трудові, більша частина родинних, побутові, виробничі, міждержавні, міжнаціональні конфлікти, якщо вони стосуються укладених сторонами угод і юридичних норм.

Специфічним видається юридичний конфлікт, що по суті є помилковим. Помилковий конфлікт виникає внаслідок помилки або омани хоча б однієї з сторін, яка припускає, що інша сторона має намір здійснити або здійснює неправомірні, агресивні чи інші небажані дії. Можливі чотири основні ситуації в помилковому юридичному конфлікті:

- сторона вважає, що перебуває з певною особою в правових відносинах, але в дійсності цього немає;
- сторона не знає, що перебуває у правових відносинах;
- сторона вважає, що супротивник діє незаконно, в той час коли дії іншої сторони правомірні;

– сторона вважає, що супротивник діє правомірно.

Отже, помилковість ситуації стосується юридичної форми, а не її змісту. На цій основі може виникнути конфлікт.

Помилковий юридичний конфлікт краще за все може бути розв'язаний за сприяння юристів-професіоналів, фахівців, здатних дати різні поради, пояснити ситуацію, тобто усунути підставу для появи конфлікту, яка перетворюється на непорозуміння, що не потребує спеціальних зусиль.

Важливий аспект кожного конфлікту — це шляхи і способи його попередження, припинення, вирішення.

Для юридичного конфлікту застосування силових прийомів, насильства не є протипоказаним. Насильство, коли воно застосовується з законними правоохоронними органами, нерідко може бути необхідним для відвернення чи припинення конфлікту або покарання винних. Важливо, щоб воно не перетворювалось на знаряддя безчинства і порушення прав громадян, а було необхідним і достатнім заходом наведення порядку. Тому насильницькі, примусові заходи в багатьох випадках супроводжують юридичний конфлікт протягом усього його розвитку, наприклад, оперативні заходи щодо затримання злочинця, вибіркові заходи припинення та інші примусові дії (обшук, огляд, приведення), заходи покарання, що призначаються судом.

Типологія юридичного конфлікту визначається його правовими характеристиками, до яких належать: структура норми, галузь права, в якій протікає конфлікт, різновид правозастосовної установи та ін.

Конфлікти можливі в усіх галузях права. Найбільш поширеними є конфліктні взаємовідносини, пов'язані з питаннями трудового, сімейного, фінансового та цивільного права; нерідкими є господарські та економічні конфлікти, що підпадають під вплив норм адміністративного права; найбільш небезпечними є конфлікти, що належать до сфер кримінального, кримінально-процесуального та виправно-трудоного права. Особливу групу складають міжнаціональні та міжнародні конфлікти, які регулюються конституційним законодавством, договорами та угодами держав, нормами міжнародного права.

Надійшла до редколегії 05.01.02